

PROF. MUHAMMED B. TAVÎT ET-TANCÎ

İslâm Düşüncesi Üzerine
MAKALELER

Editör
PROF. DR. SÖNMEZ KUTLU

Prof. Muhammed b. Tavî et-Tancî

İslam Düşüncesi Üzerine MAKALELER

Editör: Prof. Dr. Sönmez Kutlu

Yayın No: 524

ISBN: 978-975-389-701-3

11.06.Y.0005.524

Yayıncı Sertifika No: 15402

© Bütün Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.

1. Baskı, Ağustos 2011, Ankara, 1.000 Adet

İç Tasarım ve Mizanpaj: Ahmet İshak DEMİR

İLK SAY Kurulu'nun 07.06.2011 tarih ve 23/2 sayılı kararıyla yararlı görülmüş ve Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin 14.06.2011 tarih ve 1391/14 sayılı kararıyla basılmıştır.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI

Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi

Alınteri Bulvarı 1256 Sokak No:11

Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312. 354 91 31 (pbx) Faks:354 91 32

e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr.

KELÂM DERSLERİ MÜFREDATI¹

Muhammed b. Tavîr et-Tancî

1. Sınıfta her hafta bir saat

Kelâm ilminin tarifi, mevzu'u; faide ve gayesi. Ahkâm-ı Şer'iyye (İ'tikadiyye, ameliye ve kalbiye kısımları). Ahkâm'ı Şer'iyye'nin kaynakları.(Dört Delil) Kat'i ve Zannî delil; burhanî ve hitabî delil. Esbâb-ı İlm (Kelam bakımından). Menâhic-i Kelâmiyye. Kelâm ilminin tedvini. Ehl-i Süne ve Ehl-i Bid'a. Selefiyye, Mütetekellimin; Mâturidiyye ve Eş'ariyye. İslâmî kelâm fırkaları.

(Not: Bu ders Tevhid İlmi Mezhepleri Tarihi dersleriyle hemâhenk olarak verilecektir.)

TEVHİD VE KELÂM DERSLERİ PROGRAMI

I. SINIF

I. DİN

Tarifi, değişmeyen aslî unsurları, dine olan ihtiyaç, dinin insanlarda köklü ve fitrî bir unsur olduğu, sebebiyet ve gaiyyet prensiplerinin fitrî olup, bunları her insanın idrak edebileceği, bunları anlamakta insanların ihtilaf ettiği, dinin ahlâkla münasebeti.

¹ Bu metin, Prof. Dr. Ethem Ruhi Fırlı'nın arşivinden alınmış olup İslam Mezhepleri Tarihi Yüksek Lisans öğrencisi Esmâ Çetin tarafından yazılmıştır. Sadece yazar adı-soyadı ve eser ya da makale/madde ismi yazılı olan bibliyografya, Esmâ Çetin tarafından eksiklikler tamamlanmış ve cilt, sayfa numaraları eklenmiştir.

II. İSLÂM DİNİ

Tarifi, ahlâkla münasebeti, fitrî olduğu, ilahî dinlerde tevhid, İslâm'da tevhid, İslâm'ın hedef ve gayeleri, "Sırat-ı Müstakim" ve İslâm'daki ehemmiyeti.

III. İSLÂM'IN ESASLARI

Cibril hadisindeki itikadî ve amelî esaslar, Akide, Şeriat ve Din, Dinin bir; şeraitlerin muhtelif olduğu, nesh bakımından din ve şeriat.

IV. İSLÂM AKİDESİ

1. Esasları: Dinde ikrah yoktur, insan Reşid, mükellef, mesul ve müstakil bir varlıktır, kadın ve erkek mesuliyette müsavidir, insanın hayatı ölümle sona ermez, ölümden sonra bir başka hayat mevcuttur.
2. Hususiyetleri: Sadece bir grup insana hitap etmez, insanın bütün ihtiyaçlarına cevap verir, İslâm'da "Allah'ın hakkını Allah'a Kayser'in hakkını Kayser'e veriniz." Prensibinin yeri olmadığı, Emr bi'l-Ma'ruf ve'n-Nehy ani'l-Münker prensibi.
3. Kaynakları: Kur'an, Hadis, İslâm akidesinde bulunması zaruri unsurlar, bu unsurların kadiye tahdidinin kaidesi, bir meselenin ne zaman akide unsurlarından biri olabileceği.
4. Akideyi İzah ve Beyan Etmekte Kur'an'ın Metodu: İnsanların anlayış ve kabiliyetlerinin muhtelif olduğu, Kur'an'ın bütün insanlara hitap ettiği, Kur'an'daki metotların çeşitli olduğu, Kur'an'ın delilleri ve bunların mahiyeti, Kur'an'da temanu' ve tevarüd delilleri.
5. Akaid'in Geçirdiği Merhaleler:
6. Akideyi Tedvin Hareketinin Başlaması:
7. Kelâm İlminin Doğuşu: İlk kelâm ilmi hareketinin gayr-i Sünnî olduğu, selefın kelâm ilmine ve kelâmcılara hucumu, Ehl-i Sünnet kelâmının doğuşu, Kelâm ilminin tarifi, "Kelâm" diye isimlendirilmesinin sebebi, mevzu'u, meseleleri, gayesi, kelâm ilminin dayandığı temeller, kelâm ilminin

araştırma metotları, esbab-ı ilim, akli hükümlerin çeşitleri, şer'i hükmün çeşitleri.

V. ALLAH'A İMAN

1. Allah'ı bilmenin vacip olduğu, Zat-ı İlahi'nin hasselerle idrak olunamayacağı, İslâm'da Allah'ın mefhumu, Kur'an'ın Allah'ı bilmeye vesile olması hasebiyle, sıfat-ı ilahiyyeden bahsetmeye ehemmiyet vermesi.
2. Allah'ın Sıfatları: Esma-ül-Hüsna, Esma-ül-Hüsna'yı şerh eden müellifler, mütekellimlerin niçin bunlardan mahdud birkaç tanesini seçip, tercih ettikleri, sıfatların "vacip" ve "caiz" diye ikiye ayrılması, Nefsiyye, Selbiyye, sıfat-ı maanî, sıfat-ı ma'neviyye, sıfat-ı fiiliye, sıfat-ı haberiyye taksimi, sıfatların taalluku, mütekellimler arasında: a) sıfat-ı maanî ve ma'neviyye b) Allah'ın dünya ve ahirette görülüp görüleceği c) kaza, kader, ecel, rızık, hayır ve şer meselelerinde zuhur eden ihtilaf.
3. Kelâmcılara göre Allah'ın Varlığını İspat Yolları:
4. İman ve İslâm: Kelime-i Şehadet, dünyevî ve uhrevî ahkâm, Kelime-i Şehadete delalet eden başka bir dil veya başka bir cümlelerin kâfi gelip gelmeyeceği, mukallidin imanı.

TEVHİD VE KELÂM DERSLERİ PROGRAMI

II. SINIF

I. PEYGAMBERLERE İMAN

1. Peygamberlik müessesine olan ihtiyaç-nübüvvet ve imkânı- vahiy ve çeşitleri- vahiy dili- rasul ve nebi- peygamberlerin sayısı- bütün peygamberlere imanın vacip olduğu- peygamberlerin kendi risaletlerine iman etmekle ilk emrolunan kimseler olduğu.
2. Muhammed Allah'ın Rasulüdür: Ona imanın vücubu, risaletinin umumî oluşu, mucize, imkânı, vukuu, çeşitleri, mucize ve diğer harikulade şeyler arasındaki farklar (keramet, sihir)
3. Peygamberlerin Sıfatları: Vacip olan sıfatlar (Sıdk, emanet, ismet, tebliğ, fetanet), müstakil olan sıfatlar, caiz sıfatlar, peygamberlerin beşer oldukları, peygamberlerin gaybı bilmedikleri, peygamberlerin masum oldukları, peygamber olmayanların ismet meselesi, tebliğ, teklifin şart olduğu, peygamberlerin vazifesi: (Tebliğ ve Beyan), Peygamber sözlerinin ne şartla din sayılacağı, nübüvvetin sona erdiği, Hz. Muhammed'in diğer mahlukattan efdal olduğu.

II. MELEKLERE İMAN

Melek'in tarifi, cin, şeytanlar, meleklerin vazifesi, melekelerin mevcut olduğunun aklen imkânı.

III. SEMAVİ KİTAPLARA İMAN

Semavî kitapların çeşitleri, Kur'an, Kur'an'ın insanları Sırat-ı Müstakime ilettiği, Kur'an'ın tercümesi, bunun davetin her yerde vasıl oluşuyla alakası.

IV. AHİRET GÜNÜNE İMAN

Tam adaletin gerçekleştirilmesi, haşrin cismanî olduğu, şefaet, Hulefa'i Raşidin'in fazilet ve hilafette tertibi.

TEVHİD VE KELÂM DERSLERİ PROGRAMI**1. VE 2. SINIFLAR İÇİN KAYNAKLAR**

İlm-i Kelâm dersi için elde bulunan Türkçe ve matbu' eser ve makalelerden bazıları aşağıya çıkarılmıştır. Bunlar itimad ve tasvib hissiyle değil, tenkit zihniyetiyle okunmalıdır.

A) SAHISLAR

- 1) M. Şerafeddin Yaltkaya, "Âmidî, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Salim et- Tağlibî, 'Sefu'd-Din (M. 1233)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1978, s. 400-401.
- 2) Halim Sabit Şibay, "el-Bakillânî, Ebû Bekr Muhammed b. et-Tayyib b. Muhammed b. Ca'fer (M. 1013)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 2, İstanbul 1979, s. 253-257.
- 3) C. Brockelmann, "Cuveynî, Ebu'l-Maalî Abdulmelik İmamı'l-Harameyn (M. 1085)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul, s. 249.
- 4) Muammer Eroğlu, "ed-Devvanî, Muhammed b. Sa'du'd-Din es-Sıddıkî (M.908)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul, s. 505-506.
- 5) Halim Sabit Şibay, "Ebû Hanife, Numan b. Sabit (M. 769)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul, s. 20-28.
- 6) Talat Koçyiğit, Ebu'l-Hasan el-Eş'ari ve Bir Risalesi", *AÜİFD*, 1960.
- 7) Muhammen Tancî, "Ebu'l-Mansur el-Maturidî", *AÜİFD*, 1955, 1-2, s. 1-12.
- 8) M. Fuad Köprülü, "el-Gazalî, Ebû Hamid b. Muhammed b. Muhammed (M. 1111)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul, s. 728-729.
- 9) Moh. Ben Cheneb, "İbn Teymiyye, Takiyyu'd-Din Ebu'l Abbas Ahmed b. Abdu'l-Halim b. Abdu's-Selâm, el-Harranî el-Hanbelî (H. 728)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.5, 2. kısım, İstanbul, s. 825-829.

- 10) Ahmed Ateş, "İcî, Abdu'd-Din Abdurrahman b. Ahmed b. Abdulgaffar (H. 756)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.5, 2. kısım, İstanbul, s. 921-925.
- 11) İsmet Parmaksızoğlu, "Kemâl paşazâde", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul 1977, s. 561-566.
- 12) J. Van Ess, "Muhasibî, Ebû Abdullah b. Haris b. Esed (H. 243)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul 1979, s. 507-510.
- 13) W. Heffening,
 1. en-Nesefî, Ebu'l-Main Meymûn b. Muhammed b. Mekhul (H. 508)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1964, s. 199-200.
 2. Ebû Hafs Ömer Necmu'd-Din (H. 537)
NOT: İslâm Ansiklopedisinde akaide dair meşhur risale buna nisbet edilmekte olup; bu yanlıştır. Bu risale, Burhan en-Nesefî diye tanınan Ebu'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Muhammed'e aittir. (Ö. 687).
 3. Hâfızu'd-Din Ebû'l- Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (H. 710)
- 14) J. H. Kramers, "er-Razî, Fahre'd-Din Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. el-Husayn (M. 1209)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1964, s. 645-646.
- 15) Moh. Ben Cheneb, "Senusî, Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf b. Ömer b. el-Şuayb (H. 895)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 10, İstanbul, s. 499-500.
- 16) Cara De Vaux, "Akide", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1978, s.240-242.
- 17) C. B. Macdonald, "Allah (c.c)", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1978, s. 360-375.
- 18) İ. H. Baltacıoğlu, "Allah (c.c)", *AÜİFD*, 3-4/1964, s. 1-18.
- 19) M. Şerafeddin Yaltkaya, "Âraz", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul 1978, s. 557-558.
- 20) B. Cara de Vsux, "Ceberût", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul, s. 40.

- 21) Halim Sabit Şibay, "Cehennem", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul, s.45-47.
- 22) Halim Sabir Şibay, "Cennet", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul, s. 102-104.
- 23) D. B Macdonald, "Cin", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul, s. 192-193.
- 24) A. J. Wensinck, "Deccal", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 3, İstanbul, s.504-505.
- 25) Hilmi Ziya Ülken, "Değerler ve İnanma Problemi Üzerine Bazı Notlar", *AÜİFD*, 1958-1959, s.21-32.
- 26) Cavit Sunar, "Dinin Temeli İlimdir." *AÜİFD*, 1963, s. 55-60.
- 27) I. Goldziher, "Ecel", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.4, İstanbul, s.104.
- 28) D. B. Macdonald, "el-Hakk", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.5/1. kısım, İstanbul 1987, s.105-106.
- 29) Ali Osman Tatlısı, *Esmâ'ül-Hüsna*, Diyanet ve Sönmez Neşriyatı.
- 30) M. Horten, "Felsefe", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 4, İstanbul, s.540-546.
- 31) Ahmed b. Muhammed Emin, "*Feraidu'l-Fevâid fî Beyani'l-Akaid* (Basit ve Türkçe bir İlmihal), Cemal Efendi Kütüphanesi, 278 s.
- 32) Tj de Boer, "Feyz", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.4, İstanbul, s.589-592.
- 33) Numan b. Sabit Ebu Hanife, *Fıkhu'l Ekber*, Diyanet İşleri Yay.
- 34) 1. Gazalî, *el-Münkız mine'd-Dalâl*, çev. Ali Kaya, Semerkand Yay. İstanbul 2005.
2. Gazalî'de İlmî Din: Tevhid ve Sıfat Bahsi, Bi'setü'l-Enbiya, Sem'iyat, Hilafet bahisleri (*İhya*'dan hulasa olarak);
Gazalî'den Sonra İlmî Din: Beyzavî ve Râzî, M. Ali Aynî, *Huccetü'l-İslâm* içinde, s. 63-98.
- 35) M. Ali Aynî, *Huccetü'l-İslâm*, "Gazalî'nin Felasefeye Reddiyesi".

- 36) Muhammed Tancı, "Gazalî'ye Göre Kur'an'ınTefsiri, *AÜİFD*, 1-4/1957.
- 37) İsmail Fennî Ertuğrul, *Hakikat Nurları*, Sebil Yay, İstanbul.
- 38) A. J. Wensinck, "Hati'e", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.5/1. kısım, İstanbul 1987, s.366-369.
- 39) A. J. Wensinck, "Havz", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.5/1. kısım, İstanbul 1987, s.383-384.
- 40) Pertev Naili Boratav, "Hızır", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.5/1. kısım, İstanbul 1987, s.457-471.
- 41) A. J. Wensinck, "Hizlân", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.5/1. kısım, İstanbul 1987, s.549.
- 42) Louis Massignonn, "Hulûl", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.5/1. kısım, İstanbul 1987, s.584-585.
- 43) İbn-i Haldûn, *Mukaddime*, "İlm-i Kelâm Faslı". İ'cazu'l-Kur'an.
- 44) Rahmetullah bin Abdurrahman, *İzharu'l-Hakk*, çev. Nüzhet-Ömer Fehmi, İstanbul Dar'üt-Tıbaat'ül-Amire, Bosna.
- 45) İmam Gazalî, *İhyau U'lumi'd-Din*,
- 46) D. B. Macdonald, "İlham", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.5/2. kısım, İstanbul, s.967.
- 47) D. B. Macdonald, "İman", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.5/2. kısım, İstanbul, s.984-985.
- 48) Rahmetullah bin Abdurrahman, *İzharu'l-Hakk*, (İsbât-ı Nübüvvet-i Hz. Muhammedî) c. 2/160-281, Cemal Efendi Kütüphanesi.
- 49) Yusuf Ziya Yörükan, *İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler ve İmam-ı Azam Ebû Hanîfe*, İstanbul 1953.
- 50) A. L. Kazancı, *İslâm'da İrade, Kaza ve Kader*, İrfan Yayınevi, İstanbul.
- 51) Ali Arslan Aydın, *İslâm İnançları ve Felsefesi*, Ankara.
- 52) D. B. Macdonald, "İtikâd", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.5/2. kısım, İstanbul, s.1232-1233.
- 53) D. B. Macdonald, "Kader", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.6. kısım, İstanbul 1977, s.41-42.

- 54) W. Bjorkman, "Kâfir", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.6. kısım, İstanbul 1977, s.61-63.
- 55) A. Fischer, "Kâhin", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.6. kısım, İstanbul 1977, s.71-73.
- 56) D. B. Macdonald, "Kaza", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.6. kısım, İstanbul 1977, s.493-494.
- 57) D. B. Macdonald, "Kelâm", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.6. kısım, İstanbul 1977, s.538-545.
- 58) Safvet Kemalettin Yetkin, "Kelâm'dan Tasavvufu", *AÜİFD*, 4/1953, s.1-21.
- 59) M. Şemsettin, "Kelâm İlminin Doğuşu", *Darulfünun İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, s. 58.
- 60) M. Ali Aynî, "Kelâm İlminin Kuruluş Tarihçesi", *Hucetü'l-İslâm*, s. 9-21.
- 61) İzmirli İsmail Hakkı, *Muhassalu'l-Kelâm ve'l-Hikme*, "Kelâm İlminin Zuhuru, İnkişafı, Bugünün İhtiyacı".
- 62) D. B. Macdonald, "el-Kerame", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.6. kısım, İstanbul 1977, s.577-578.
- 63) D. B. Macdonald, "Kesb", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.6. kısım, İstanbul 1977, s.597-598.
- 64) Tj. De Boer, "Kıdem", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.6. kısım, İstanbul 1977, s.676.
- 65) D. B. Macdonald, "Kıyamet", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.6. kısım, İstanbul 1977, s.776-780.
- 66) F. Buhl, "Kur'an", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.6. İstanbul 1977, s.995-1012.
- 67) İsmail Fennî Ertuğrul, *Küçük Kitapta Büyük Mevzular*
- 68) Cl.Huart, "Kürsî", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.6. İstanbul 1977, s.1088-1089.
- 69) Kemal Edip Kürkcüoğlu, "Lamiyye-i Kelâmiyye (Emali ve Manzum Tercümesi)" *AÜİFD*, 1-3/1954.
- 70) A. J. Wensinck, "el-Levh", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul, s.48-49.

- 71) D. B. Macdonald, "Melâike", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.7., İstanbul, s.661-664.
- 72) es-Seyyid Ahmed Asım, *Merahu'l-Meâlî fî Şerhi'l-Emalî*, İstanbul 1266.
- 73) Manastırlı İsmail Hakkı, *Mevâdiu'l-İnâm fî Berâhîn-i Akaidi'l-İslâm*, İstanbul.
- 74) Taşköprölü Zâde, *Mevzuatu'l-U'lûm*, "İlm-i Kelâm Maddesi".
- 75) A. J. Wensinck, "Mihne", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul 1979, s.192-194.
- 76) J. Horovitz, "Mirac", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul 1979, s.344-347.
- 77) A. J. Wensinck, "Mücize", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul 1979, s. 444-445.
- 78) Fr. Buhl, "Muhammed", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul 1979, s. 452-479.
- 79) Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelâm*, İstanbul.
- 80) A. J. Wensinck, "Münker-Nekir", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 8, İstanbul 1979, s.806-807.
- 81) Sırrı Paşa, *Nakdu'l-Kelâm fî Akâidi'l-İslâm*.
- 82) En-Nasar
- 83) J. Horovitz, "Nebî", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1964, s. 150-151.
- 84) E. E. Calverly, "Nefis", *Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1964, s. 150-151.
- 85) E. E. Calverly, "Nefis", *Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1964, s. 150-151.
- 86) E. E. Calverly, "Nefis", *Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1964, s. 178-183.
- 87) A. J. Wensinck, "Resûl", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1964, s. 692-693.
- 88) Manastırlı İsmail Hakkı, *Risâlet-i Hamidiyye Tercümesi*.
- 89) A. J. Wensinck, "Rabb", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1964, s. 588.

- 90) Tj de Boer, "Rûcû", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c. 9, İstanbul 1964, s.795-798.
- 91) D. B. Macdonald, "Sihir", *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi*, c.10., İstanbul, s.599-611.
- 92) Şifâ
- 93) İsmail Hakkı, *Şerhu Şuabi'l-İman (İman ve Ahlâk Meseleleri)*, Cemal Efendi Kütüphanesi, İstanbul 1304.
- 94) Harpûti, *Tenkidü'l-Kelâm*. (Ayrıca Tekmilesi vardır.)
- 95) İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlmi Kelâm*.